

BÖLÜM 2

TASAVVUFUN SOSYAL TEMELİ

Etem ÇALIK¹

GİRİŞ

Bu çalışmada İslâm tasavvufunun sosyal temelini incelemeye çalıştık. Bunu yaparken tabii olarak tasavvufî düşünceyi de sosyal bir mesele olarak telâkki ettik. Zira, hiçbir dinî-mistik cereyan ortaya çıktığı siyasî, iktisadî, kültürel ve sosyal iklimden tecrit edilerek anlaşılabilir. Diğer faktörler de esas olarak birer sosyal vakıa olduğu için, hepsini birlikte sosyal realite temelinde inceledik.

Mistik düşüncenin tarihi incelendiğinde, İlk çağlara kadar geri gittiğini görmek mümkündür. Hint'ten, Antik Yunan'dan ve Roma İmparatorluğu'ndan İslâm dünyasına ve oradan da günümüze gelinceye kadar, toplumların buhran devrelerinde mistik düşünce ve tavırlara meylettiklerini tesbit etmek mümkündür.

Çalışmanın hacminin sınırlılığını göz önünde tutarak, belli başlı toplumları inceleme mevzuu yaptık. Bunun için de İslâm toplumlarının; hem ilmî ve felsefî bakımdan mirasçısı oldukları Antik Yunan toplumuna ve yine hem kültürel hem de coğrafi bakımdan mirasçısı buldukları Roma toplumuna temas ettik.

Günümüzdeki tasavvuf anlayışına ise temas etmedik. Zira, medeniyet sahasındaki üstünlüğünü kaybettiği 14. asırdan beri İslâm dünyasında değişen, daha doğrusu iyiye doğru giden fazla bir şey yoktur.

Tasavvufun Kelime ve Terim Olarak Manâsı ve Menşei

Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğünde tasavvuf “Arapça, yün giymek manâsında bir kelime” olarak tarif edildikten sonra, terim olarak karşılığı ise “kul ile Allah arasında ihsan² olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim”³ şeklinde verilmektedir. Yani burada tasavvuf hem kelime hem de terim olarak İslâmî bir müessese olarak kabul edilmektedir. Bu meseleyle alakalı olarak Öztürk de aynı düşüncededir ve «bize göre tasavvuf

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, etem.calik@inonu.edu.tr

² * (*) Allah'ı görür gibi ibadet etme.

³ Cebecioğlu, Etem; *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Birinci Basım, Rehber Yayınları (Ankara-1997), s. 689.

çimi olan Vahdet-i Vücut anlayışı karakter olarak birbirlerine benzedikleri gibi; farklı din, kültür ve geleneklerin hakim olduğu coğrafyalarda ortaya çıktıkları için, birbirlerinden farklıdır da...

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun güçlü olduğu ve pagan inançlara sahip bulunduğu bir devrede ortaya çıkmış; üç asırlık bir müddet boyunca tanınmamış ve takibata uğramıştı. İslâm tasavvufunun ortaya çıktığı devrede ise, İslâmiyet devlet diniydi. Yani Müslümanların dinî bir baskıya veya takibata uğramaları bahis mevzuu değildi. İslâm tasavvufu, İslâm toplumunun kendi iç problemlerinden, siyasî istikrarsızlığın yol açtığı sosyal ve ekonomik problemlerden doğdu. Böyle olduğu için de, dinî olduğu kadar, sosyal bir problem olarak ele alınmalıdır.

Sosyal bir müessese olarak tasavvuf, bilhassa ağır buhran zamanlarında kitlelere bir tatmin hissi ve kurtuluş ümidi vererek sosyal patlamaları önleyebilir. Ancak bu müsbet fonksiyonuna karşılık tasavvufî düşünce bir taraftan Antik Yunan'dan gelen felsefi-mistik unsurlarla, diğer taraftan, tarikatlaşmayla beraber halkın evvelki dinî inançlarından, gelenek ve hurafelerden gelen unsurlarla karışarak İslâm akidesine zarar vermiştir.

KAYNAKLAR

- Adamson, P. (2008). Kindî ve Yunanca Felsefe Geleneğinin Kabûlü, *İslâm Felsefesine Giriş*, Editörler: Peter Adamson- Richard C. Taylor, Tercüme: M. Cüneyt Kaya, İkinci Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi, Cilt:1 (1243-1453)*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aydın, H. (2012). *Gazzâlî -felsefesi ve İslâm modernizmine etkileri-*, Birinci Baskı, İstanbul: 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik.
- Aydın, M. S. (1992). *Din Felsefesi*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Aynî, M. A. (1985). *İslâm Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren: H. R. İstanbul: Yananlı, Akabe Yayınları.
- Baker, S. (2017). *Eski Roma-Bir İmparatorluğun Yükselişi ve çöküşü-*, Çev. Ekin Duru, 4. Baskı, Ankara: Say Yayınları.
- Barthold, W. (1973). *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Üçüncü Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Campanini, M. "Gazali", *İslâm Felsefesi Tarihi*, Editörler: Seyyid Hüseyin Nasr-Oliver Leaman.
- Cebecioglu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Birinci Basım, Ankara: Rehber Yayınları.
- Corbin, H. (2001). *İslâm Felsefesi Tarihi*, Tercüme eden: Hüseyin Hatemi, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eliade, M. (2002). *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi-ü, (Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna)*, Tercüme eden: Ali Berktaş, Birinci Basım, Ankara: Kabalıcı Yayınevi.
- El Taftazanî, Ebul Vefa (1980). *Kelâm İlminin Belli Başlı Meseleleri*, Tercüme eden; Şerafeddin Gölçük, Birinci Baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Fahri, M. (2008). *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, 7. Baskı, İstanbul: Şa-to Yayınları.
- Fiğlalı, E. R. (1986). *İtikadî İslâm Mezhepleri*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Frank, F. F. (2001). Kindî", *İslâm Felsefesi Tarihi-I*, Çevirenler: Şamil Öçal-Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Açılım Kitap.
- Freeman, C. (2005). *Mısır, Yunan ve Roma- Antik Akdeniz Uygarlıkları-*, Çev. Suat Kemal Angı, İkinci Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Kültür, Din ve Düşünce Araştırmaları

- Gazzâlî (1972). *Kimya-yı Saadet*, Tercüme eden. A. Faruk Meyan, Beşinci Basım, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gökberk, M. (1980). *Felsefe Tarihi*, Dördüncü Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuf*, 3. Baskı, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Günaltay, Ş. (2001). *Antik Felsefenin İslâm Dünyasına Girişi*, Osmalıcadan Sadeleştiren: İrfan Bayın, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Güngör, E. (1982). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İbn Haldun (2011). *Mukaddime-II*, Tercüme Eden: Süleyman Uludağ, 7. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İz, M. (1981). *Tasavvuf-Mahiyeti -Büyükleri ve Tarikatlar-*, İkinci Baskı, İstanbul: Med Yayınları.
- İzmirli, İ. H. (2012). *İslâm Felsefesi Tarihi*, Hazırlayan ve Sadeleştiren: Refik Ergin, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kam, F. ve Aynî, M. A. (1992). *İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi*, Hazırlayan: Mustafa Kara, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kılıç M. E. (2011). *Tasavvuf (Misticizm), İslâm Felsefesi Tarihi-III*, Editörler: Seyyid Hüseyin Nasr-Oliver Leaman, Çevirenler: Şamil Öçal-Hasan Tuncay Başoğlu, İkinci Baskı, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Knysh, A. (2011). *Tasavvuf Tarihi*, Mütercim: İhsan Durdu, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Kumeyr, Y.; *İslâm Felsefesinin Kaynakları*, İkinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları .
Kur'an-ı Kerim.
- Lapidus, I. M (2020). *İslâm Toplumlari Tarihi-I -Hz. Muhammed'den 19. Yüzyıla-*, Tercüme Eden: Yasin Aktay, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2009). *Tarihte Araplar*, Tercüme Eden: Hakkı Dursun Yıldız, 5. Basım, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- McNeil, W. H. (1989). *Dünya Tarihi*, Tercüme Eden: Alâeddin Şenel, 2. Baskı, Ankara: V Yayınları .
- Mevlâna Celaleddin (1959). *Fihî Ma Fih*, Çeviren, Tahlilini Yapan, Açıklamasını Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Michel, T. (1992). *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş -Dinler Tarihine Katkı-*, İstanbul: Ohan Basımevi.
- Necmüddin, K. (1980). *Tasavvufî hayat*, Hazırlayan: Mustafa Kara, Birinci Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1989). *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâm'da Ruhî Hayat)*, 3. Baskı, İstanbul: İlahiyat Fakültesi ve Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1992). *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, 3. Baskı, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Rahman, F. (1981). *İslâm*, Tercüme Edenler: Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, Birinci Baskı, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Sourdel, D. *Abbasî Hilâfeti*, Çev. İlhan Kutluer, *İslâm Tarihi -Kültür ve Medeniyeti-I*, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları.
- Spuler, B. (1997). *Doğu'da Hilâfetin Çöküşü*, Çev. Hamdi Aktaş, *İslâm tarihi -kültür ve medeniyeti-I*, 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Turan, O. *Selçuklular Zamanında Türkiye - Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye - (1071-1318)*.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Ocak Yayınları.
- Uludağ, S. (1999). *İslâm Düşüncesinin Yapısı -Selef, Kelâm, Tasavvuf-*, Dördüncü Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Üçok, B. (1979). *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbasiler)*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Vaglieri, L. V. (1997). *Raşid Halifeler ve Emevî Halifeleri*, Tercüme Eden: İlhan Kutluer, *İslâm Tarihi-Kültür ve Medeniyeti- I. Cilt*, 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Watt, W. M. (1981). *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çeviren: Ethem Ruhi Fırlıklı, Birinci Baskı, Ankara: Umran Yayınları.
- Watt, W. M. *İslâm Nedir?*, 2. Baskı, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*, Çeviren: H. Vehbi Eralp, Beşinci Basım, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Vorlander, K. (2004). *Felsefe Tarihi, Cilt:1-2*, Çevirenler: Mehmet İzzet-Orhan Sadeddin, Günümüz Diline Aktaran: Yüksel Kanar, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yazoğlu, R. (2009). *Gazalî Düşüncesinde Ruh ve Ölüm*, Ankara: Birinci Baskı, Cedit Neşriyat.